Dumitru Vlăduț

Mănăstiri și biserici vâlcene într-un raport al lui Ioan Slavici către Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice

În vara anului 1881, Ioan Slavici și arhitectul G. Mandrea vizitau mănăstirile din Muntenia și Oltenia ca membri ai Comisiei pentru cercetarea monumentelor de dincoace de Milcov, constituită ca urmare a unui proiect de lege privind viața culturală a țării, inițiat de V. A. Urechia, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1880-1882). O altă comisie, formată din Pantazi Ghica și Nicolae Ionescu, avea sarcina să cerceteze tot atunci mănăstirile din Moldova. La finele cercetării lor, fiecare comisie a alcătuit câte un raport, cel privitor la mănăstirile din Muntenia și Oltenia fiind intitulat *Raportul d-lor I. Slavici și G. Mandrea (arhitect) despre monastirile de dincoace de Milcov* și a fost tipărit în volumul *Monumente naționali. Monastiri și biserici ortodoxe. Raporturi de la comisiunile întocmite pentru cercetarea lor*, partea a II-a, București, Tipografia Statului, 1881, pp. 177-249. Atât D. Vatamaniuc cât și Constantin Mohanu cred că raportul amintit a fost întocmit de Ioan Slavici și semnat și de G. Mandrea, care, desigur, în calitate de arhitect, a asigurat acuratețea datelor de ordin tehnic pe care le-a furnizat de altfel și în munca de teren. Comisia lui Slavici și G. Mandrea a avut misiunea să cerceteze 118 monumente istorice (mănăstiri, biserici, așezăminte culturale) din districtele Mehedinți, Gorj, Dolj, Romanați, Vâlcea, Olt, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Prahova, Teleorman, Vlașca și Ilfov. Din raportul realizat reiese că în cele 49 de zile de călătorie ea a reușit să cerceteze doar 64 de monumente istorice considerate mai importante. Cauza nevizitării tuturor celor 118 monumente din lista dată de minister o constituie „de o parte greutățile comunicațiunei, de alta depărtările foarte mari între deosebite mănăstiri" (RSM, O VIII, 550)[1].

În articolul nostru, ne vom referi doar succint la constatările privind mănăstirile din județul Vâlcea, propunându-ne să reluăm analizele într-un proiectat studiu mai amplu despre relațiile lui Ioan Slavici cu județul Vâlcea. Prezentând mănăstirile, autorii raportului au în vedere situarea

1 RSM, O VIII = „Raportul d-lui I. Slavici și G. Mandrea despre monastirile de dincoace de Milcov", în Ioan Slavici, *Opere, VIII. Scrieri istorice și etnografice. Scrieri sociale și economice*. Text ales și stabilit, note și comentarii, repere critice și indici de Constantin Mohanu. Prefață de Eugen Simion, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, 2007. După abreviere s-a precizat numărul paginii.

geografică, istoricul lor, donații și refacerea lor în timp, starea actuală în care se află, valoarea istorică, arhitectonică și artistică, reparații necesare, costul lor, manuscrise, cărți vechi, documente și acte păstrate, propuneri privind viitorul lor. În mod deosebit Comisia a căutat să evidențieze importanța istorică și valoarea artistică a mănăstirilor, străduindu-se de asemenea să arate destinația fiecăreia în trecut „și a se încredința dacă și în ce chip ar putea ea să răspunză și în zilele noastre la aceeași destinație ori cel puțin la una analoagă" (RSM, O VIII, 558). Autorii raportului stabilesc cinci destinații deosebite, rezultate din intenția fondatorilor și din necesitățile veacurilor trecute[2].

Prima categorie este cea a mănăstirilor fondate ca locuri de înmormântare pentru familii de domni și boieri, având deci în primul rând un caracter privat. Unele dintre acestea, cel puțin în starea de acum, cred membrii comisiei, „nu pot să răspunză la vreo destinațiune potrivită cu trebuințele de astăzi ale societății noastre și nici ca monumente istorice nu au decât o valoare secundară" (RSM, O VIII, 558), fiind întemeiate pentru memoria fondatorilor. Slavici deplânge degradarea în care se află atât zidirile mănăstirești, cât și bisericile care adăpostesc osemintele întemeietorilor. Fiind așezăminte de ordin privat, ele se întrețin din zestrea proprie, dar statul are obligația de a menține în bună stare toate construcțiile ansamblului mănăstiresc și de a asigura dreptul de proprietate perpetuă asupra unei părți din vatra mănăstirească, precum și posibilitatea pentru îngrijitor de a lua lemne de foc de lângă vatră și de a paște vitele. Membrii comisiei exprimă de asemenea dorința ca îngrijitorii să fie recrutați doar din rândul călugărilor, al preoților de mir văduvi ori al celor cu familie foarte bătrâni.

În această categorie membrii comisiei încadrează 24 de mănăstiri. Din județul Vâlcea sunt incluse 6 astfel de mănăstiri și biserici: Arnota, Surpatele, Slătioarele, Titireci, Arhanghel și Stănești.

Constatări detaliate, responsabile și demne de interes se fac în cazul mănăstirii Arnota despre care, în privința așezării, se spune că este „una dintre cele mai frumos situate mănăstiri din țară" (RSM, O VIII, 569). Situație precară au turlele, pardoseala bisericii și temelia, una din aripile mănăstirii și clopotnița. Instructivă este și pledoaria pentru necesitatea efectuării reparațiilor, întemeiată pe importanța epocii domnitorului fondator în istoria națională românească, „fiind vorba de mormântul aceluia dintre domnitorii țării care a creat cea mai națională epocă în istoria noastră, astăzi când ideile naționale au ajuns la stăpânire" (RSM, O VIII, 571). În această categorie a celor 24 de monumente istorice, dintre cele vâlcene ar mai trebui incluse Goranu și Cetățuia de la marginea orașului Rm. Vâlcea, ca și altele care „astăzi nu mai pot să răspunză la nicio destinațiune, dar merită o deosebită purtare de grijă fie ca monumente istorice, fie ca valoarea lor artistică" (RSM, O VIII, 581). Sunt adăugate de aceea încă 7 astfel de monumente, dintre cele vâlcene fiind inclusă Episcopia de Râmnic.

A doua categorie de mănăstiri, potrivit destinației lor inițiale, este a celor ce au fost îndeosebi locuri de conac pentru călători. Dezvoltarea modernă a societății românești a făcut ca mănăstirile să nu mai fie singurele locuri de popas pentru călători, dar există unele locuri din țară mai îndepărtate de centre-

2 Cf. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Editura Academiei Române, 1969, p.231; cf. și Constantin Mohanu, *Note și comentarii la Ioan Slavici, Opere*, vol. VIII. *Scrieri istorice și etnografice. Scrieri sociale și economice.* Text ales și stabilit, note și comentarii, repere critice și indici de Constantin Mohanu. Prefață de Eugen Simion, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p.1530.

le dezvoltate unde mănăstirile mai pot răspunde acestei destinații. Sunt locuri mai ascunse unde s-a putut conserva viața românească la adăpost de invazii. În afară de această destinație ele trebuie și vizitate, iar vizitarea lor chiar trebuie încurajată de stat căci contribuie la fortificarea sentimentului și solidarității naționale, la cunoașterea istoriei. Comisia face de asemenea unele propuneri pentru realizarea acestor deziderate.

„Astfel, încetul cu încetul, s-a nimicit o mare parte din rămășițele prețioase care puteau să ne servească drept puncte de plecare pentru apreciarea gradului de cultură și a felului de a gândi al părinților noștri și din care fără îndoială ne-am fi putut lămuri asupra multora dintre întâmplările din trecutul țării noastre, față cu care ne aflăm în nedumerire”.

În această categorie ea include 8 mănăstiri, 3 fiind din Vâlcea: Bistrița, Dintr-un Lemn și Govora. Semnificative sunt observațiile în cazul Mănăstirii Bistrița. După ce se descrie așezarea, istoricul, restaurările în timp, starea actuală și se propun reparații în valoare de 1937 lei noi, în raport sunt deplânse condițiile cu totul improprii în care sunt păstrate cărțile vechi și un mare număr de manuscrise: „La Mănăstirea Bistrița se află una din cele mai prețioase biblioteci mănăstirești, cărți vechi și un însemnat număr de manuscripte slovonești și românești, aruncate într-un turn cu fereastră fără geam, bătute de ploaie, mucezite și în mare parte nimicite, în urma acestei totale lipse de îngrijire” (RSM, O VIII, 591). Observații deloc favorabile asupra condițiilor de păstrare a bibliotecii se fac și în cazul Mănăstirii Govora.

În această categorie comisia propune apoi includerea și a Mănăstirii Ostrov, întemeiată de soția lui Neagoe Basarab în 1501, Despina Doamna, mănăstire neinclusă pe lista ministerului, cei doi membri nevizitând-o însă.

Grupa următoare este cea a mănăstirilor care au fost în trecut loc de adăpost și apărare de primejdii, transformate în vremurile din urmă în cazărmi. Slavici crede că ar fi necesar să se confere acestora o destinație mai potrivită cu intențiile pioșilor fondatori. În această categorie ar fi de încadrat mănăstirile Buliga, Stelea și Dealu. Cum se observă, niciuna din mănăstirile vâlcene nu ar putea fi încadrată aici.

A patra clasă a mănăstirilor este a celor folosite ca penitenciare, spitale, case de săraci, internate de alienați și handicapați, răspunzând „la o destinație specială, potrivită cu trebuințele de astăzi ale societății” (RSM, O VIII, 598). Acesteia îi aparțin și trei mănăstiri vâlcene: Troianu, Arnota, discutată și la cele din categoria I, și Cozia. În cazul Arnotei se face o propunere de schimbare a destinației, constând în instituirea unui „penitenciar pentru fețe bisericești și pentru persoane de condiții mai bune, osândite pentru fapte cari nu pot fi puse în rândul crimelor comune (...)” (RSM, O VIII, 599).

Raportul este extrem de critic în privința Mănăstirii Cozia, „veacuri îndelungate cea mai importantă mănăstire din țară, care astăzi e prefăcută în pușcărie (...)" (RSM, O VIII, 599). El semnalează multe aspecte de degradare a mănăstirii, încât „Atât de departe a mers lipsa de pietate pentru întemeietorul nu numai al mănăstirei, ci în mare parte chiar al țării noastre, încât s-a lăsat nereparată partea de înveliș sub care se află paraclisul zidit cu mult gust" (RSM, O VIII, 600). Deteriorarea este vizibilă mult și la biserica de alături fondată de Petru Cercel, „unul dintre cele mai prețioase monumente arhitectonice" (RSM, O VIII, 600). Raportul conține și o recomandare: în cazul în care penitenciarul de aici nu poate fi transferat, mănăstirea să nu fie desființată, iar părinții să rămână mai departe.

Ultima categorie este a mănăstirilor care „erau așezăminte curat religioase, locașuri de adăpost pentru cei ce se hotărau să-și petreacă viața în cuvioasă retragere, ca slugi ale lui Dumnezeu și organe ale cultivărei simțimântului religios" (RSM, O VIII, 559). Comisia crede că e necesar ca acestea să depună eforturi să se întrețină singure, căci tocmai absența subvenționării de către stat le-ar determina să muncească spre a câștiga societatea pentru sentimentul religios. Totuși, conced autorii raportului, fiecăreia trebuie să i se acorde anual o subvenție adecvată și, lucru foarte necesar, „să fie declarate, printr-o anume lege, de persoane juridice subordonate în ceea ce privește disciplina hierarhiei bisericești (...)" (RSM, O VIII, 602).

În această clasă, membrii comisiei includ un număr de 17 mănăstiri, 4 fiind vâlcene: Mănăstirea Dintr-un Lemn, Hurezi, Mamu și Sărăcinești. Despre Mănăstirea Dintr-un Lemn, tratată și la categoria celor cu destinație de conac, ei spun că, deși poate răspunde unei astfel de destinații, ea „intră în categoria așezămintelor curat religioase" (RSM, O VIII, 607).

Constatări interesante se fac în cazul Mănăstirii Hurezi, „între mănăstirile din această categorie singura care merită să fie pusă în rândul monumentelor istorice de valoare arhitectonică" (RSM, O VIII, 608). Autorii raportului găsesc mănăstirea improprie pentru un loc de maici și cred că ea ar putea să găzduiască un spital ori penitenciarul de la Cozia, urmând ca monahiile să fie transferate în mănăstiri mai mici. Bune aprecieri sunt în legătură cu biblioteca, spunându-se că e „una dintre cele mai bogate (...), singura care se află bine păstrată" (RSM, O VIII, 609). Finalul raportului exprimă întristarea față de abandonul „în care se află cele mai multe dintre mănăstiri, focarele culturei noastre naționale din veacurile trecute" (RSM, O VIII, 611). E vorba, firește, de mănăstirile de pe întregul teritoriu vizitat, nu numai cele vâlcene. Îngrijitorii sunt de cele mai multe ori persoane nepotrivite, incapabile a aprecia valoarea acestor monumente. În cele mai multe cazuri lipsește simțul gospodăresc, fapt vizibil în inundarea curților

cu gunoi și bălării sau în creșterea buruienilor prin ziduri și pe sub ziduri. Reparațiile de amploare au fost rare, prost executate, cu materiale de slabă calitate, fără simț artistic, încât au deformat construcțiile, îndepărtându-le de forma inițială.

Și înăuntrul bisericilor sunt mari neajunsuri. Zugrăveala a fost deteriorată de fumul lumânărilor de proastă calitate care au înlocuit prin speculă pe cele bune, portretele ctitorilor și sfinților au fost serios deformate, iar „pomelnicele, cărțile vechi și manuscriptele ce se mai află pe la mănăstiri sunt în mare parte stricate de mucegai, de prav și de umezeală, mâncate de molii ori rupte prin reaua întrebuințare" (RSM, O VIII, 612). Concluzia este de aceea ferm vituperatoare: „Astfel, încetul cu încetul, s-a nimicit o mare parte din rămășițele prețioase care puteau să ne servească drept puncte de plecare pentru apreciarea gradului de cultură și a felului de a gândi al părinților noștri și din care fără îndoială ne-am fi putut lămuri asupra multora dintre întâmplările din trecutul țării noastre, față cu care ne aflăm în nedumerire" (RSM, O VIII, 612)[3].

Raportul lui Ioan Slavici și al arhitectului G. Mandrea, membri ai Comisiei de cercetare a monumentelor istorice de dincoace de Milcov, alcătuit în urma vizitei acestora din însărcinarea ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, este un document semnificativ pentru starea în care se aflau și mănăstirile vâlcene în ansamblul celor din Muntenia și Oltenia în anul 1881.

3 D. Vatamaniuc, *op.cit.*, p. 232; p.1529.